

Medalles escolars de premi dels jesuïtes

M. CRUSAFONT I SABATER*

Fins a mitjan segle XX fou habitual que les escoles donessin als seus alumnes bandes o medalles de premi (a vegades també diplomes) que es podrien ostentar davant dels companys, amics i familiars. Naturalment, això podia estimular el desig de guanyar-ne i es creia que d'aquesta manera s'afavoria que els alumnes s'esforcessin més en l'estudi. Generalment en els col·legis religiosos es consideraven dues menes de medalles, les que premiaven l'excel·lència en el saber i les que tenien en compte la religiositat i el comportament, seguint la divisa que els escolapis varen fixar amb el seu *Pietas et Litterae*. Era, doncs, un signe de distinció i una de les tantes maneres de fer jugar la competitivitat a favor de les finalitats de l'escola emprant la mateixa fórmula que havien començat a utilitzar també els militars. A diferència dels grans diplomes de final de curs, les medalles es solien donar per a períodes més curts, setmanes o mesos, de manera que es poguessin anar repartint en funció de les diferents avaluacions.

Més difícil resulta saber des de quan es varen començar a donar. Sembla que aquest costum es va originar a principis del segle XIX, que és quan comencem a trobar les primeres medalles donades per diferents entitats i societats, entre elles les Sociedades Económicas de Amigos del País.¹ De tota manera algunes d'aquestes medalles corresponen més aviat a acadèmies d'ensenyaments artístics. Les medalles escolars pròpiament dites sembla que les hem de situar vers mitjans del segle XIX, quan els ajuntaments tenien com una de les seves missions organitzar l'ensenyament elemental. És llavors quan comencem a trobar medalles «a la aplicación» donades pels diferents municipis.²

Les medalles escolars de premi constitueixen un petit món i nosaltres només en varem considerar alguns exemples entre les més antigues, i entre les modernes ens limitarem a les que eren datades, agrupant-les en un apartat monogràfic

* Doctor en Història. President de la SCEN.

1. Vegeu M. CRUSAFONT, *Medalles commemoratives dels Països Catalans (s. XV-XX)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2000, medalles 334 (c. 1812), 343 (1825), 345 (1930), etc. Les dades generals sobre l'orde les obtenim de la *Gran enciclopèdia catalana*.

2. *Ibid.*, medalles 610 (1865-1868, Barcelona), 611 (sense data, Manresa), etc.

on hi havia peces entre el 1903 i el 1928.³ Ja advertirem a la introducció que el nostre objectiu fonamental eren les medalles commemoratives, i aquest tipus de peces, de fet, no s'hi poden considerar.

Cap a mitjan-finals del segle XIX també degueren emprar aquest sistema d'estímul els col·legis religiosos. Així trobem que vers el 1861 el Col·legi Manresà dels jesuïtes atorgava medalles d'argent als alumnes que s'havien distingit per les seves *Pietate, Modestia ac Diligentia*.⁴ Més endavant aquestes medalles de premi es degueren estandarditzar i varen seguir uns paràmetres molt semblants.

En aquesta ocasió ens ocuparem de la sèrie de medalles de premi que donaven els col·legis dels jesuïtes des de segurament mitjan-finals del segle XIX (més endavant intentarem afinar la cronologia) fins ben entrat el segle XX.

Les medalles de premi dels jesuïtes apareixen sempre en les categories d'or, argent i aram, per bé que les d'or i argent eren només daurades o argentades. Les medalles d'or anaven penjades d'una anella on es posava també un llaç fet amb cinta de color vermell. Les d'argent duïen la cinta de color blau, i les d'aram, de color blanc. Altres col·legis varen acabar adoptant costums semblants. N'hi ha de dos tipus, un de presidit a l'anvers per una bola del món i diferents símbols i que correspon a les ciències i al saber en general i un altre de presidit per una palmera i un rusc i que al·ludeix a la pietat, la modèstia i la diligència.

Aquestes medalles mostren ésser producte d'un mateix fabricant, ja que s'observen elements comuns en les dels diferents col·legis. Degueren distribuir-se durant molt temps, ja que hi ha tipus amb fins a 5 encunyats diferents. Per la seva qualitat i uniformitat podrien ésser producte de la casa Castells de Barcelona. El fet és, però, que no hi consta la marca del fabricant.

Les medalles dels jesuïtes que estudiarem es troben gairebé totes dins l'espai de l'antiga Corona Catalano-Aragonesa. En concret n'hem pogut trobar de Catalunya (Barcelona, Sarrià, Manresa i potser Tortosa), de València (València i Oriola) i de l'Aragó (Saragossa). En descriurem, també, una de Manila, a les Filipines, perquè les terres missionals solien ésser afer dels diferents col·legis de tot l'Estat i sovint s'hi desplaçaven jesuïtes de les terres catalanes. Ja veurem que també és possible que n'hi hagués de Mallorca, però de moment no n'hem trobat. Cal tenir present que aquest temps els jesuïtes havien dividit el territori de l'Estat espanyol en dues demarcacions o províncies, Castella i Aragó, i que aquesta darrera comprenia els territoris de l'antiga Corona Catalano-Aragonesa. Les missions externes foren regides indistintament per les dues províncies i foren molts els religiosos catalans que anaren, per exemple, a Manila.

Com és sabut, els jesuïtes, fundats el 1540, no sempre foren ben vistos pels governants, de manera que foren expulsats del país en més d'una ocasió. La pri-

3. *Ibid.*, medalles 1465-1473.

4. *Ibid.*, medalla 611.

mera expulsió la decretà Carles III d'Espanya el 1767 i no pogueren tornar fins al 1814/1815. Altres dissolucions o expulsions més breus es produïren durant el segle XIX (1820, 1835, 1868) i al segle XX durant el temps de la Segona República (1932-1939).

Per la seva factura i per altres raons que després exposarem, les medalles que presentarem han d'ésser de finals del segle XIX i es pogueren allargar fins ben entrat el segle XX. És evident, doncs, que corresponen a l'etapa posterior a la primera expulsió i retorn i que podem prendre com a data de partença els anys 1814/1815, que és quan tornen a l'Estat espanyol. Tanquem l'espai cronològic el 1932, ja que no veiem gaire probable que les medalles siguin posteriors a la seva reinstal·lació el 1939.

En aquesta etapa hi havia a les terres catalanes tot un seguit d'institucions regides pels jesuïtes, però de col·legis n'hi havia molts menys. En concret trobem els següents i en les cronologies que exposem:

Catalunya

1 - Manresa, Col·legi de Sant Ignasi	1816-1892, amb interrupcions
2 - Tortosa, Col·legi de la Concepció	1816-1820
3 - Barcelona, Col·legi del Sagrat Cor	1861-1932
4 - Tortosa, Col·legi Màxim, a Jesús	1864-1868 i 1873-1914
5 - Valls, Col·legi	1868, només uns mesos
6 - Sant Gervasi, Col·legi	1870-1873
7 - Sarrià, Col·legi de Sant Ignasi	1893-1914, 1927-1932

València

8 - Oriola, Col·legi de Sant Domènec	1868 (dos dies), 1871-1932
9 - València, Col·legi de Sant Pau	1916-1932, amb interrupcions
10 - Morella, Col·legi	1883-1884

Mallorca

11 - Palma, Col·legi de Monti-sion	1816-1932, amb interrupcions
------------------------------------	------------------------------

En les medalles que coneixem apareixen representats set d'aquests onze col·legis, a les quals afegirem les de Saragossa, que són de la mateixa fàbrica, i una de Manila que s'hi aproxima pel que fa al dibuix del revers. Tenim, doncs, medalles dels col·legis de Manresa, Barcelona, Sarrià, Oriola, València, Saragossa i Manila. Per la seva funció, aquestes medalles no és fàcil que viatgessin gaire. Donades als alumnes, un cop ostentades el temps convenient es guardarien després en els domicilis particulars. D'altra banda, considerades un gènere menor, tampoc han estat cobejades pels col·leccionistes. És per

això que a Catalunya abunden les de Barcelona i Sarrià i són força rares totes les altres, especialment les d'Oriola, de les quals només n'hem vist un exemplar. Es fa difícil, doncs, d'estimar la seva raresa pels exemplars examinats, però potser sí que es pot suposar que les d'Oriola deuen ésser força més rares que les de València i Saragossa, ja que per un allunyament poc diferent, de València i Saragossa n'hem pogut veure tres de cadascuna. Hem d'afegir unes medalles que no porten el nom de la localitat i que, com veurem després, poden correspondre a Tortosa. Ens manquen, doncs, les de Valls, Morella i Palma de Mallorca.

La taula de cronologies ens diu que les medalles s'han d'haver començat a fabricar abans del 1892, ja que n'hi ha de Manresa, que va tancar com a col·legi aquell any, i probablement, posteriors al 1873, ja que en manquen de Sant Gervasi. Efectivament, tenint present que les medalles barcelonines del Col·legi del Sagrat Cor (Casp) i de Sarrià ens han arribat en abundància, atesa la proximitat, sembla incongruent que no n'hi hagi de Sant Gervasi, que és de la mateixa ciutat. Si acceptem aquesta forquilla, no podem esperar, tampoc, tenir representació del Col·legi de Valls, tancat el 1868, al marge que només funcionà uns mesos. També sembla improbable que apareguin medalles del Col·legi de Morella, atesa la seva curta durada. És, en canvi, ben probable que n'hi hagi i no ens n'hagin arribat de Palma de Mallorca, del Col·legi de Monti-Sion. Encara podem assajar d'afinar una mica si tenim present que de Manresa només n'hem pogut estudiar quatre exemplars, tot i ésser una població molt més propera que València i Saragossa, i que hi ha una varietat d'encuny que apareix a Barcelona i a Saragossa, que no trobem pas a Manresa. Podríem creure, doncs, que a Manresa es degueren fabricar durant pocs anys i potser això ens podria dur a estrènyer la forquilla i suposar que l'inici no fou pas el 1873 sinó vers el 1880. La data d'inici seria, doncs, vers el 1880 i el d'utilització, 1880-1932, encara que tampoc es pot descartar totalment que encara se'n donessin a la postguerra, almenys durant uns anys. En aquest sentit cal indicar que no en coneixem del Col·legi de la Immaculada, d'Alacant, creat el 1956, sens que això sigui determinant per les dificultats que poden tenir aquestes medalles per salvar una distància tan llarga, com ja hem assenyalat abans.

Prescindint de la medalla manresana del *siglo XIX* que hem assenyalat al principi, tota la resta té uns paràmetres molt semblants. N'hi ha de dos tipus i tenen estampes idèntiques a l'anvers (excepte la de Manila) i en el revers només canvia el contingut d'un dels dos escudets ovals, que va indicant, en cada cas, l'heràldica de la població on es troba ubicat el col·legi. Per tant, podem indicar uns tipus generals que descriurem en detall en la primera descripció, i en les següents només ens caldrà consignar les petites diferències.

1

2a

3

4

5b

6

7

8a

1 – Manresa, Sant Ignasi. Medalla de mèrit a l'estudi. Daurada.

a/ ·HONORIS·CAVSSA·/·QVOD·IN·STVDIIS·PROFECERIT. Bola del món sobre compàs, llibres, documents, ploma, làurea i potser telescopi.

r/ ·SOC.IESV·/·COLLEGIVM·S·IGNATII·MANRESANVM. Dos escuts ovals. A sobre cor flamejant superat de creu i coronat d'espines i a baix les lletres A.M.D.G. (la divisa dels jesuïtes, *Ad Maiorem Dei Gloriam*). L'escut de l'esquerra porta les lletres IHS (abreviatura de IHESUS, després interpretat Iesus Hominum Salvator) superat de creu i tres claus a sota. Porta corona d'espines. L'escut de la dreta du les armes de Manresa amb corona de sis boles.

Pes: 21,3 g Ø = 34 mm

1a – Manresa, Sant Ignasi. Semblant, argentada.

Pes: 21,3 g Ø = 34 mm

1b – Manresa, Sant Ignasi. Semblant, d'aram.

Pes: 22,2 g Ø = 34 mm

2a – Manresa, Sant Ignasi. Medalla de pietat, modèstia i diligència. Argentada.

a/ ·HONORIS·CAVSSA·/·PIETATE·MODESTIA·DILIGENTIA·INSIGNIS

Palmera i rusc amb abelles sobre un camp amb herba.

r/ (Igual que la medalla anterior.)

Pesos i diàmetres iguals.

2 i 2b, – Semblants, però daurada i d'aram, respectivament. No retrobades.

3 – Barcelona, Sagrat Cor. Medalla de mèrit a l'estudi. Daurada.

Igual que la núm. 1, però el segon escut del revers és amb les armes de Barcelona, amb corona de florons superada de rat penat.

3a i 3b, semblants, però argentada i d'aram.

4 – Barcelona, Sagrat Cor. Medalla de pietat, modèstia i diligència. Argentada.

Igual que la núm. 2, però amb l'escut de Barcelona al revers, com la núm. 3.

9a

10

11a

12

13

5b – Tortosa (Jesús), Col·legi Màxim (?). Medalla de mèrit a l'estudi. D'aram.

Igual que la núm. 1, però sense llegenda al revers i amb MA en monograma amb ornaments dalt i baix, al segon escut i corona de flors.

5 i 5a – Semblants, daurada i argentada. No retrobades.

6 – Tortosa (Jesús), Col·legi Màxim (?). Medalla de pietat, modèstia i diligència. Daurada.

Anvers com la núm. 2 i revers com l'anterior.

6a i 6b – Semblants, argentada i d'aram.

Aquestes dues medalles, 5 i 6, no porten llegenda al revers ni escut al·lusiú a una ciutat, de manera que no podem assegurar d'on son. En principi no podrien ésser del Col·legi de la Concepció de Tortosa, per la cronologia curta i massa antiga del seu temps de funcionament: 1816-1820. Sí que podrien ésser del Col·legi Màxim de Tortosa si el monograma amb MA volgués dir Màxim. Alternativament, MA també podria ésser una al·lusió a Maria, com a Puríssima Concepció, cosa que lligaria millor amb la corona de roses. Llavors podrien ésser del Col·legi de la Concepció de Tortosa i hauríem de revisar la cronologia inicial. De tota manera també podria ésser que en el Col·legi Màxim hi convisquessin unes escoles primàries i de nivell mitjà, amb el nom de la Concepció, que recordaria el col·legi d'aquest nom anteriorment existent, i que el Col·legi Màxim, pròpiament dit, fossin les facultats superiors que se sap que hi havia. En qualsevol cas, també per eliminació resulta més probable l'atribució a Tortosa, atesa la relativa abundància de peces vistes (quatre), una mica més que de València i Saragossa, igual que les de Manresa, i potser en conjunt massa poques si fossin d'un lloc tant proper com Sant Gervasi.⁵

7 – Sarrià, Sant Ignasi. Medalla de mèrit a l'estudi. Daurada.

Igual que el núm. 1, però al revers el segon escut conté les armes de Sarrià, és a dir, una petxina entre roses i creus dins d'un escut amb làurea exterior.

La corona és de florons, però sense el ratpenat.

7a i 7b – Semblants, però argentada i d'aram.

5. Per a més detalls sobre les vicissituds de l'orde a Tortosa vegeu Paulina AIMERICH I PADRÓ, *Les cases de religiosos a Tortosa*, Col·lecció Dertosa, 49, Tortosa, 1998, p. 141-142. Agraïm a l'amic Jaume Benages aquesta informació.

8b – Sarrià, Sant Ignasi. Medalla de pietat, modèstia i diligència. Argentada.

Semblant a la núm. 2, però amb les armes de Sarrià al revers, com l'anterior.
8 i 8c – Daurada i d'aram. No retrobades.

9a – Oriola, Sant Domènec. Medalla de mèrit a l'estudi. Argentada.

Semblant a la núm. 1, però al revers el segon escut és el de les armes d'Oriola, és a dir, partit horitzontalment amb un ocell (oriol) coronat que prem una espasa a dalt i armes catalanes a baix.

9 i 9b – Daurada i d'aram. No retrobades.

La medalla de pietat, modèstia i diligència d'Oriola no ha estat retrobada, però és gairebé segur que degué fabricar-se.

10 – València, Sant Josep. Medalla de mèrit a l'estudi. Daurada.

Igual que la núm. 1, però en el segon escut hi trobem les armes de València, és a dir, les armes catalanes en cairó sobre dues L coronades. La corona és igual que a Barcelona: florons i ratpenat.

10a i 10b – Semblants, argentada i d'aram. L'argentada no ha estat retrobada.

11a – València, Sant Josep. Medalla de pietat, modèstia i diligència. Argentada.

Igual que la núm. 2, però amb les armes de València en el segon escut del revers.

11 i 11c – Daurada i d'aram, no retrobades.

12 – Saragossa, El Salvador. Medalla de pietat, modèstia i diligència. Daurada.

Igual que la núm. 1, però al segon escut del revers, armes de Saragossa, és a dir un lleó rampant. Làurea exterior. Corona tancada de dalt o superada de globus crucífer.

12a i 12b

No s'ha trobat la medalla de mèrit en l'estudi de Saragossa, però és gairebé segur que degué fabricar-se.

13 – Manila, Ateneo Municipal. Argent.

a/ *ATENEO MUNICIPAL DE MANILA A CARGO DE LA COMPAÑIA DE JESUS. Verge Maria de front, sobre un núvol.

r/ (Sense llegenda marginal). Dos escuts ovals, l'un d'ells amb IHS com en les medalles anteriors i a l'altre les armes de Manila, és a dir, escut partit amb torre coronada a dalt i lleó marí a baix. Ornaments i làurea exterior.

Pes: 14 g

Ø = 33 mm

No hem vist publicades enlloc aquestes medalles, de manera que és possible que siguin inèdites.

L'observació curosa dels exemplars revela molts encunys diferents i algunes coincidències entre els encunys de diferents col·legis, pel que fa als anversos. Així observem que les corones de cada població són generalment diferents, sense que això sembli tenir una relació amb el rang, ja que la corona de Manresa, amb boles, seria de tipus comtal (de fet, és cert que s'arribà a parlar d'un comtat de Manresa), mentre que la de Sarrià, amb florons, seria reial, sense cap justificació. La de Saragossa és reial tancada, que sovint es designa com a imperial, mentre que les de Barcelona i València són reials i rematades amb ratpenat, i són igualment caps de regne. Si no és que volguessin donar més rang a la de Saragossa, pel fet que nominalment presidís l'antiga Corona. Llavors, però, tampoc té sentit que hi hagi la corona reial, bé que sense ratpenat, a Oriola, que no fou pas cap de regne.

El rusc de les medalles de Pietat, Modèstia i Diligència té dues formes diferents, l'una de front i l'altra una mica girada, i la primera porta 9 abelles, mentre que l'altra en porta 10. Dins de cada una d'aquestes varietats de rusc hi ha, però, diferents encunys. També hi ha altres petites alteracions en la làurea que acompanya el llibre en l'anvers de les de mèrit a l'estudi i altres petits detalls més difícils d'objectivar. No hem assajat de fer un estudi d'encunys perquè tenim massa poc material.

Ens ha animat a publicar aquestes medalles el fet que tot i existir un llibre amb el títol de *Numismática Ignaciana*, cap d'elles hi hagi estat inclosa.⁶

6. Es tracta del llibre de Jordi ROCA, *Numismática Ignaciana*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 2006. De fet, el llibre es limita a les medalles que porten l'estampa de sant Ignasi. No té gens d'estudi i emprà termes prou incorrectes, com ara catalogar les peces amb la seca i l'assajador com a dades a anotar, quan aquestes característiques són pròpies de les monedes i no pas de les medalles. Així, la medalla de Subirachs referent a sant Ignasi resulta ésser de la «seca de Barcelona» i l'«assajador» és Josep Maria Subirachs.